

## Kitap Tanıtma :

PETER ROGERS and PETER LYDON (EDS.), *Water in the Arab World- Perspectives and Prognoses*, Cambridge, Harvard University Press, 1994, 369 sayfa.

Bu eser, 1-3 Ekim 1993 günlerinde, Harvard Üniversitesi'nde düzenlenen "Arap Dünyasında Su" konulu bir sempozyuma sunulan 11 bildiriyi kapsamaktadır. Sempozyum, esas itibariyle, Arap Fonu ile, Harvard Üniversitesi'nin Orta Doğu Tetkikleri Merkezi tarafından düzenlenmiştir.

Kitabın başında yapılan açıklamalara göre, Arap dünyasının su sorunu ile ilgili 11 konu, düzenleme heyeti tarafından seçilen Arap ve Amerikalı uzman veya akademisyenlere inceletilmiş ve bu konularda hazırlanan inceleme veya tebliğler, üç gün boyunca sempozyumda tartışılmıştır. Yine belirtildiğine göre, bildirilerin tartışılması için sempozyuma 50 kişi davet edilmiştir. Fakat bu 50 kişinin ülkelere göre dağılımı hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Tabii, Arap dünyasının su sorunu gündeme gelince, bizim Fırat ve Dicle nehirlerimizin söz konusu olmaması da mümkün değildir. Sunulan bildirilerin en azından dördünde, Fırat ve Dicle ile Türkiye konusu, zaman zaman geniş bir şekilde yer aldığı halde ve Fırat ile Dicle de Arap dünyasının su kaynaklarının başında zikredilmesine rağmen, Türkiye'den hiçbir bildirinin yer almamış olması dikkati çekmektedir. Keza, davet edilen 50 tartışmacı arasında Türkiye'den de bir veya birkaç uzman var mıdır? Bu konuda da bir bilgi verilmemiştir. Acaba Türkiye'ye bir davet yapılmıştır da, kimse mi katılmamıştır? Yoksa, bildirilerde de yer aldığı gibi, Türkiye'nin, Fırat ve Dicle gibi iki "sınıır-aşan" sular konusundaki kararlı tutumu bilindiği için mi, Türkiye'nin de görüşlerini yansıtan ve aynı zamanda su sorunlarını inceleyen bir bildiriye gerek görülmemiştir? Bu konuda hiçbir açıklama yapılmamıştır. Hem Türkiye'nin iki büyük suyunu Arap dünyasının su kaynaklarından sayacaksınız, hem de Türkiye'yi böyle bir toplantının dışında bırakacaksınız; bu, tam bir çelişkidir. "Çelişki" deyimini, daha sert bir deyim kullanmamak için kullanıyoruz. Dolayısıyla, eğer, bu sempozyuma katılma hususunda Türkiye'ye hiçbir davet yapılmamışsa, sempozyumun iyi niyetine bir hayli gölge düşmüş olmaktadır.

Bununla beraber hemen belirtelim ki, bildirilerle, Arap Yarımadası'ndan Magrib'e kadar geniş bir alanda "Arap dünyası"nın su sorunları gerçekten derinlemesine ve birçok cepheden incelenmiş bulunmaktadır. Sanırım, Arap dünyasının su sorunu ve su envanteri ile bu topraklarda suyun geleceğine ait sorunlar için, bu sempozyum ve bu kitap, gerçekten ciddi bir kaynak oluşturmaktadır.

Fakat işin Türkiye cephesi için aynı şeyi söylemek mümkün olmamaktadır. Fırat ve Dicle konusuna değinen yazarlar, yeteri kadar tarafsız olamamışlar ve konuya, sadece Suriye ve Irak'ın değil, âdeta bütün Arap dünyasının su ihtiyaçları açısından bakmışlardır. Türkiye, suya hiç ihtiyacı olmayan ve olmayacak olan bir ülke gibi telâkki edilmiş ve bu iki akarsuyumuzun sadece Arap dünyası için önemi vurgulanmıştır. Meselâ, bir Arap ve bir Amerikalı yazarın ortak bildirisinde Fırat ve Dicle "Arap Maşrık"ın su kaynakları arasında zikredilmiştir. Fırat ve Dicle'nin, âdeta "Araplaştırılması" gibi bir havanın egemen olduğu bildirilerde, konu mütemadiyen "milletlerarası anlaşmalara" çekilmek istenmiştir. Sözünü ettiğimiz ortak bildiriye, bir yandan Türkiye'nin bu iki nehrin su tutma ve tasarruf hakkı kabul edilirken, öte yandan, bu iki nehrin Suriye ve Irak için önemi vurgulanarak, Türkiye ile bu iki ülke arasında bir üçlü anlaşma yapıl-

ması suretiyle her birinin "su payları"nın belirtilmesi isteniyor (p.138). Yazarlar, üçlü anlaşma ile de yetinmeyip, bir sayfa sonra (p.139'da) Fırat-Dicle havzasının sadece bu üç devlet için değil, bu üç devletin "Orta Doğu komşuları ve bütün dünya toplumu için" önemli olduğunu ileri sürmek gibi, ciddiyetini paylaşmanın zor olduğu bir iddiada bulunmaktadır.

Yine bu yazarlar, Arap Maşırık'ın, nüfus artışının ve gelişen ekonomisinin, su ihtiyacını artırmakta olduğunu vurgulayarak, bu nehirlerde herkesin hissesinin tesbiti için anlaşmalar yapılmasını istemektedirler. Fakat bu yazarlar, nedense 60 milyonluk Türkiye'nin nüfus artışı ile, gelişen ekonomisi ve bunların doğurduğu ve doğuracağı su sorunlarına nedense değinmek istememişlerdir.

Kaldı ki, "sınır-aşan su" ile ilgili 2 numaralı bildiriye verilen bazı rakamlar, yazarların iddialarını zayıflatan bir nitelikte görülmektedir. Bu rakamlara göre (p.39), Irak'ta kişi başına düşen yıllık su miktarı 5364 m<sup>3</sup> ve Suriye'de de 1769 m<sup>3</sup> ken, Türkiye'de bu miktar 1818 m<sup>3</sup> tür. Bu arada, yine bu tobloya göre, Irak'ın nüfusu 17 milyon, Suriye'nin nüfusu 13 milyon ve Türkiye'nin nüfusu da 55 milyondur. Bu rakamlar da göstermektedir ki, Irak Türkiye'nin iki buçuk misli ve Suriye de, nerdeyse Türkiye'ye eşit miktarda su harcamaktadır.

Mamafih, başka bir bildiriye de, Irak'ın nüfusunun 15.6 milyon ve Suriye'nin nüfusunun da 10.6 milyon olarak verildiğini belirtelim (p.138).

Eserin, kanaatimizce Türkiye açısından en önemli kısmı, "Anlaşmazlık ve Orta doğu'da Su Kullanımı" başlığını taşıyan ve bir Amerikalı yazar tarafından kaleme alınan 10 numaralı bildiridir. Özellikle, bu bildirinin "Hukuk, Su ve Anlaşmazlık" başlığını taşıyan 262-284 üncü sayfalarda yer alan kısımdır.

Bu kısımda, esas itibariyle akarsuların hukukî statüleri ile özellikle sınır-aşan sular konusundaki hukukî tartışma ve görüşlere değinilmektedir. Burada, Türkiye'nin şu anda benimsemiş olduğu kaynak-devleti ve mutlak-egemenlik ilkesi üzerinde durularak, ilginç bir noktaya değinilmektedir. Yazar, Irak'ın Körfez savaşındaki yenilgisinden sonra, Türkiye'nin bölgede en kuvvetli askerî güce sahip olması dolayısıyla ve "suya daha az ihtiyacı olduğu" (!) halde, kendisine bir zorlama yapılmadığını belirtmektedir (p. 279-280). Mamafih, aynı görüşü, 2 numaralı bildirinin Amerikalı yazarı da ileri sürmüştür (Bak.: p.54-55).

Bu sonuncu yazar, bildirisinin Fırat nehrini inceleyen kısmında (p.54-59), GAP Projesi'nin tamamlanması ile, yani 15 yıl içinde Irak'ın Fırat'tan aldığı suyun yarı yarıya azalacağı iddiasında bulunmaktadır.

Tekrar 10 numaralı bildiriye, yani "Hukuk ve Su" konusuna dönecek olursak, gerek bu bildirinin, gerek Fırat ve Dicle konusuna değinen bildirilerin, devamlı olarak, bu iki sınır-aşan su için "milletlerarası anlaşma" tezini işlediklerini görmekteyiz. Milletlerarası anlaşma dediğimizde de, "bilateral" yani ikili anlaşmalardan ziyade, genel çerçeveli ve çok taraflı milletlerarası anlaşmaların tercih edildiğini tesbit etmekteyiz.

Buradan bizim çıkardığımız sonuç, milletlerarası anlaşma ile bölgesel barışın korunması ve su kaynaklı anlaşmazlıkların önlenmesi amacı söz konusu edilmekle beraber, sempozyumun, aynı zamanda, âdeta Türkiye üzerinde bir bilimsel (!) baskı yaratma amacını da güttüğüdür. Yani amaç sadece Arap dünyasının su sorununu incelemek olmamıştır; Türkiye'ye de bir mesaj verilmişir. Bu sebeple, sempozyumda Türkiye'den bir bildirinin bulunmaması, Türkiye'nin karşıt-görüşünden çekinildiği için mi? sorusunu akla getirmektedir.

Ne olursa olsun, sempozyumun genel havasının ve amacının, bu nehirler için, yani özellikle Fırat ve Dicle için, bir "milletlerarası anlaşma" tezinin işlenmesi olduğu gözden kaçmamaktadır.

Bununla beraber, başta da belirttiğimiz gibi, bildiriler ve bu kitap, Arap dünyasının su sorununun iyi bir incelemesini içermektedir. Ümid olunur ki, Arap dünyasının su sorununun incelenmesi gibi, Türkiye de kendi su envanterini, yeraltı ve yerüstü su kaynaklarını ve geleceğe yönelik su ihtiyacını ayrıntılı bir şekilde ortaya koyan böyle bir inceleme ve araştırmayı gerçekleştirebilir, aynı zamanda da hukukî görüşlerine daha somut destekler sağlama imkânını kazanır.

Prof. Dr. FAHİR ARMAOĞLU

